

Az erdélyi történeti üvegablakok túlélésének esélyeiről

Mester Éva

Történeti áttekintés

Minden műtárgy annyit ér – esztétikai és anyagi vonatkozásban – amennyit meg tudunk őrizni belőle az utókornak. Vannak olyan műtárgyaink, melyek értéke nem pénzzel, hanem kimagasló történeti és eszmei jelentőséggel mérhető. Ebbe a csoportba tartoznak az egyszerű, geometrikus mintázatú, díszítés nélküli üvegablakok is. A történelmi Magyarország középkori ablakairól – melyek között voltak díszes üvegfestmények – írásos forrásokból, korabeli számadáskönyvekből értesülhetünk. Ezek a háborús pusztítások következtében nemcsak a nagy székesegyházakból, de a kisebb vidéki templomokból, a királyi palotákból és a vidéki várkastélyokból is nyomtalanul eltűntek. A régészeti leletek töredékes emlékényaga a kutatóknak szűk kereteken belüli tájékozódást és összehasonlítást tesz lehetővé. A reneszánsz kortól fokozatosan fogyatkozott az igény az üvegfestmények iránt. A későreneszánsz és a barokk túldíszített belső terei – a kupolákban az illuzionista égbolttal és a szentek seregével, a mozgalmas falképekkel, az aranyozott oltárok szomszédságában már nem igényelték a színes ablakokat. Fokozatosan fakulnak a színek, egészen halványak lesznek a tónusok, a mintázatok leegyszerűsödnek. A mindenkorai építészeti környezet, a kordivat határozta meg – hol, mire volt szükség.

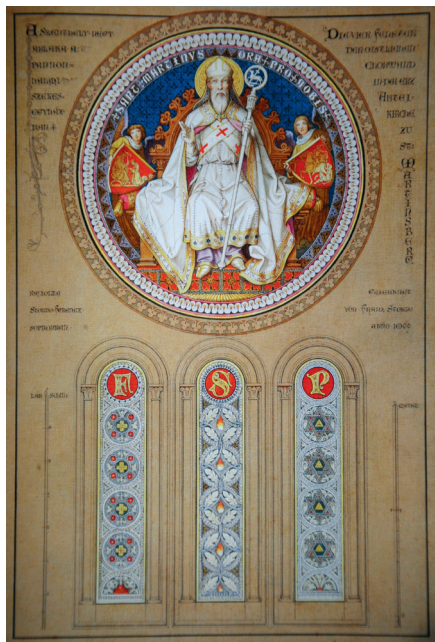
Az ablaknyílások befedéséről, a hideg elzárásáról és a fény bejutásáról minden időben gondoskodni kellett. A városházákban, várkastélyokban, lakóépületekben a marhahólyagos lefedést a 15. századtól kezdve lassan felváltotta az üveg.¹ Az egyes táblákat kisebb egységekből, pl. – tányérüvegből (Butzenscheibe) vagy síküvegből egyaránt előállíthatták. Az üvegelemeket mobil – kivehető és visszahelyezhető fakeretekbe építették. Ahol a nyílászárókat egységesítették az ablaktáblákat több épületben is használhatták – a külön erre a célra készített rekeszes ládákból egyik épületből a másikba szállíthatták, a tulajdonos igényeinek megfelelően. A törékeny, olykor feszültséges, fűvással előállított síküveg lapokból nehezebb volt ablakszárnyakat készíteni. Könnyebb volt a nagyobb darabokat sablonok alapján kisebb, geometrikus elemekre szabni, melyekből az egyes ablakrészeket össze tudták építeni. Ezekben az időkben még nem álltak rendelkezésre olyan nagyobb méretű és megfelelő falvastagságú, jó minőségű üveglapok, melyek hosszabb időre alkalmasak lettek volna teljes ablakfelületek beüvegezésére, ezért szerte Európában az osztott felület

1. kép. Az pannonhalmi apátsági templom restaurálási látványterve 1865-ből id. Storno Ferencről.

a jellemző. Az alapformák a Kárpát-medencében is leggyakrabban a rombusz, a méhsejt, a téglalap. Ezeket az egyenes vonalakkal határolt elemeket magas óntartalmú, merev sínekkel építették össze – azonos formákból, vagy az alapmotívumok variálásával létrehozott egyszerű mintázatok szerint – így a kör elemekből megépített ablakszárnyakhoz hasonlóan ezek is nagyon tartós darabok lettek. A tányérüveg elemeket hajlékony ólomsínekkel foglalták egymáshoz, melyek kiválóan alkalmasak voltak íves (kör) és egyenes vonalban végződő elemek kombinációjával összeállított felületek pontos összeépítésére, de a magas ólomtartalom miatt ezek a felületek könnyebben vetemedtek. Az üveges mesterséget vidéken is lehetett művelni. Az ablakok javítását a vándor üvegesek (vitri-

¹ H. Gyürky 1998.

2. kép.
A nagy körablak és a három lánzsaablak méretarányos terveit id. Stornó Ferenc készítette Sopronban 1869-ben.

par, Glaser)² időről-időre elvégezték. A sérülékeny hutaólmot tekercekből könnyen magukkal vihetők. Minden hutában, üvegcsűrben más-más tulajdonságokkal rendelkező üvegtermékeket állítottak elő, mert az üveg minőségét az olvasztásnál használt alapanyagok összetétele döntően befolyásolta. A legfontosabb komponens ezek közül a homok volt, melyet a súlya miatt legtöbbször a közeli homokbányákból szállítottak. A legtöbb homok különféle fénoxidokkal szennyezett, ezek mértéke eltérő, ennek arányában módosították az üveg alapvető tulajdonságait, így az átlátszóságot, a színek tisztaságát és az időállóságot.³ A nanotechnológiai vizsgálatok segítségével pontosan meg lehet állapítani az üvegolvasztásnál használt homok összetevőit, és ebből következtetni lehet az egykori homokbánya helyére. Összehasonlító vizsgálatokkal következtetni lehet az üveg előállításának idejére és helyére. Ugyanígy a fémsínek is meghatározó adathordozók, mivel ezeket az egyes műhelyek maguk állították elő – az ólom, ón és a forrasztóanyagok összetétele egyedi jellemzőket mutatnak. Az adatok összegezve kirajzolhatják az egyes területeken működő üveges műhelyek jellegzetes vonásait, az egykori ablakok készítményét.

A 19. század és a közelmúlt szemlélet-változásának következményei

A Kárpát-medence középső részein a 19. század második felében ezeket az egyszerű geometrikus osztású ablakokat a historizmus és az eklektika korában – az európai kordivatnak megfelelően sok helyen narratív üvegfestményekre cserélték a katolikus templomokban, a Partiumban és Erdélyben is. A reformegyházak gyülekezeteinek egyszerű megjelenésű, díszítés nélküli – gyakran román

kori alapokkal és falazatokkal rendelkező templomaiban ragaszkodtak a színtelen üvegből, geometrikus mintázattal készült ablakokhoz, ahol ezek – az eredeti fémsínekkel, a régi fakeretekben – hosszú évszázadokon keresztül szolgálták és védték a híveket a hideg és az eső ellen – értékes információkat hordozva az előző korok technikai megoldásairól, mesterembereinek felkészültségéről. Ezek a templomi tartozékok túlélték a reformkort, a világháborúkat, az azokat követő szűkös évtizedeket, valamint az ideológiai változásokat.

A rendszerváltás és az Európai Unióhoz való csatlakozás új gondolkodásmódot és új igényeket hozott, ami felgyorsította az eseményeket. Az épületek helyreállítására való törekvés előbb született meg, mint ahogy a szakemberek kinevelése megtörténhetett volna. Az Erdélyben kibontakozó műemlékvédelmi fórumok ezt a hiányt igyekeztek pótolni. A sürgető építészeti problémák a nagymértékű állagromlás felszámolása mellett ráirányították a figyelmet az épületdíszítmények megőrzésének fontosságára is. Lassan elindult a műemlékvédelmi szakmérnök-képzés, melyhez igyekezett felzárkózni a restaurátorok képzése. A festett fakazettás mennyezetek, énekes karzatok, a szószékkoronák, a stallumok és padok, vagy a vakolat alól akár több rétegben is előkerült középkori falfestmények a nemzetközi elvárások figyelembevételével kerültek konzerválásra, restaurálásra, teljeskörű helyreállításra. A több száz éves, vetemedett, itt-ott hiányokkal küszködő, díszítetlen üveglakok értékét csak kevesen ismerték fel – még a műemlékvédelmi helyreállításban résztvevő építészek közül sem mindenki – megtartásuk fontosságára csak kevesen hívták fel a figyelmet.⁴ A rendszerváltás idején – 1990-ben szinte minden településen megvoltak még a régi, templomi üveglakok. Napjainkban ezeknek csak töredékét lehet fellelni – általában azokon a helyeken, ahol a helyreállítás még várat magára. Halaszthatatlan, sürgető feladat, hogy a szakemberek a történeti egyházak vezetőivel, a helyi lelkészekkel közösen gondolkodva a templomok értékeit megmentésük. Együttműködésük hatékonyságán múlik, milyen eséllyel tudjuk az erdélyi történeti üveglakokat megőrizni a jövő nemzedékeinek – a meglévőket hitelesen restaurálni – megtartva eredeti anyagaikat és beépítési módjukat – a hiányzókat hogyan tudjuk pótolni, rekonstruálni az analóg példák alapján.

A kordivat követésének hatásai a történeti üveglakokra

Ma még nem lehet megjósolni a túlélés esélyeit. Ha a romániai rendszerváltás óta eltelt időszak – 25 év – történéseit összevetjük a megelőző 300, esetleg 400 év alatt bekövetkezett változásokkal az értékvesztés óriási. A kordivat követésének legtöbbször a régi, sajátos jegyeket hordozó ablakok esnek áldozatul. Nemcsak Erdélyben és a Partiumban cserélhetik le dokumentálás nélkül tör-

² H. Gyürky 1998.

³ Mester E. 1997.

⁴ Mester 1994.

3. kép. A apátsági templom mai semlegesített belső tere, a „megvakított” ablakkal. Már a baldachint is elbontották.

téneti ablakainkat, de ez az anyaországban is következmények nélkül megtörténhet. Ahol egészen a közelmúltig büszkék lehettünk eredményeinkre, napjainkban tanúi vagyunk olyan változtatásoknak, amelyek ellen az egész műemlékes szakma joggal tiltakozik – mindhiába. Bizonyos esetekben felelős gazdasági, politikai, egyházi vezetők – megfelelő tudás és tájékozottság hiányában hoznak olyan lényeges döntéseket, melyek nincsenek összhangban az egyes műtárgyak művészeti, történeti, gazdasági értékével. Intézkedéseikkel felülírhatják a nemzetközi ajánlásokat és elvárásokat. Ilyenkor nem csak az adott műtárgy, műtárgy-együttes sérülhet – esetleg meg is semmisül – de az építészeti környezet is kiüresedik, idegen jelentést kaphat. A műemlékekben és műtárgyakban testet öltő nemzeti értékeink elherdálására nem adhat felmentést semmilyen hivatkozás – a külföldi rossz példák, de a kordivatot mereven diktáló, hiányos felkészültségű építésszek ellentmondást nem tűrő önmegvalósító törekvései sem. Az elmúlt évek egyik nagy vitát kiváltó műemlék-átépítő eseményét mutatjuk be az üvegablakok túlélésének aspektusából az alábbi sorokban. Így talán érthetőbbé válhat, a Kárpát-medence szerényebb templomainak díszítetlen ablakait miért pusztíthatták el az elmúlt évtizedek templomfelújítási hullámai.

A nagymúltú, ősi Pannonhalmi Bencés Főapátságot nemzeti történelmünk, építészeti, iparművészeti örökségünk szerves részeként tartja számon a szakirodalom és a közvélemény. Történelmünk viharos évszázadai utáni megújítása – nagyszabású kiépítése a 19. század első évtizedeire esett, amikor már megvolt a kellő felkészültség, a gazdasági és technikai háttér a hazai egyházi építészeti hagyaték helyreállítására. Később, a historizmus idején a korban megszokott módon – az architektonikusan megújult épületet egységes tematika alapján, határozott ikonográfiai program alapján falképekkel és színes üvegablakokkal tették harmonikus egésszé (1. kép).

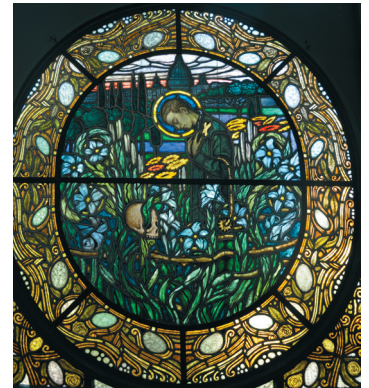
A templomba betérő tekintetét a szentély felé vezették a falképek, a posztamensen álló díszes baldachinos oltár mögött a templom szimmetria tengelyének végpontján felragyogó impozáns üvegfestmény, amely az egész belső tér hangulatát meghatározta. A szentély hatalmas körablaka az apátsági templom névadó szentjét a magyar vonat-

kozású – Szombathelyen született Szent Mártont díszes ornátusban jelenítette meg. Magyarországon a püspökszent kultusza mindig is jelentős volt (2. kép).

A nagy szakértelemmel elkészített üvegfestmény vete-medés és festéklepergés nélkül csaknem másfél évszázadon keresztül meghatározó díszítménye volt a templomnak. Mindezek ellenére az épület közelmúltban történt átalakításakor a templom vezetősége, a szerzetesi közösség egy tollvonással nemkívánatosnak minősítette hazánk egyik legkorábban keletkezett értékes történeti üvegfestményét – azzal az indokkal, hogy zavarja a tucatnyi létszámot el sem érő szerzetesi közösség elmélyült imádkozását (3. kép).

4. kép. A szignatúra pontosan mutatja ki és milyen mértékben vett részt a munkában.

5. kép. „Boldogok a tiszta szívűek, mert meglátják az Istent” Gonzága Szent Alajos üvegfestmény.

A Szent Márton üvegfestményt kiemelték eredeti helyéről és Budapestre szállították. Biztonságos tárolása nagy mérete miatt eleve megoldhatatlan. Kérdés túléli-e a nemkívánt változtatást. Az üvegfestmény helyett az ablaknyílásba a világ távoli tájáról hozatott, épületidegen drága alabástrom lemezeket építettek. Európa nyugati, gazdagabb felében a templomokat fenntartó hívek vajon milyen álláspontot képviselnének az ehhez hasonló esetekben? Ki vállalja az utókorral szemben a felelősséget?⁵ Az apátság átalakításánál pusztán divatkövetési elvek vezettek a historikus üvegfestmények, a falképek, a faragott padok és sok más épülettartozék, berendezési tárgy eltávolításához, ősünk által nagy tudással létrehozott, nemzeti értékünk megszüntetéséhez. Vitathatatlan – létjogosultsága van napjaink modern építészetének. Nem vet fel semmilyen etikai problémát, ha az építkezés nem jár értékrombolással és új épületben ölt testet az új gondolat. Választás kérdése – kedvelni, vagy elutasítani ezeket az új szakrális tereket.

⁵ A legelismerőbb szakemberek tiltakozását sem vették figyelembe a tervezett átalakításoknál. A 2014-ben megrendezett Építészeti Szalon kiállításán ezek a dokumentumok olvashatók voltak a budapesti Műcsarnokban. A vélemények pontosan mutatták a szakemberek és a szerzetesek álláspontja közötti feloldhatatlan ellentétet.

Az értékmentés jó példája

Az üveglablakok megőrzésnek jó példái is vannak. Sokáig fájó veszteségként könyveltük el a Temesvári Papi Szeminárium ablakainak eltűnését. Az ikonográfiai program szerint a nyolc boldogságot megjelenítő üvegfestmények Nagy Sándor és Kriesch Laura tervei alapján Róth Miksa műhelyében készültek 1916-ban (4. kép). A trianoni békediktátumot követően a történelem zavaros időszakában az épület gazdát és funkciót cserélt, és az üvegfestményeknek nyoma veszett – még a szakemberek is csak találgattak hollétükről. A rendszerváltás utáni években váratlanul előkerült az összes ablak. A veszély elől az egyházi tematikájú műveket egyes kezek szakszerűen kiemelték és szorosan egymás mellé helyezve papírba csomagolták. Az ílymódon lecsökkentett felületet már biztonságosan el lehetett rejteni az orgonakarzaton. Jelenleg a nyolc ablak egymás mellé helyezve a Temesvári Püspöki Palota folyosóján kapott elhelyezést (5. kép). A Temesvári Papi Szeminárium esetében láthatjuk, a mai kor felelős egyházi vezetői között is vannak olyan személyek, akik kötelességüknek érzik az értékmentést.

Történeti ablakok építési törmelékben

A temesvári ablakok megmentése valóban sikertörténet, de ne felejtjük el – ezek az ablakok ismert alkotóiék és vitathatatlan esztétikai értékeik miatt nemzetközileg mindig is számon tartott, jegyzett műtárgyak voltak. E tanulmány azonban nem ezekkel foglalkozik, hanem a vidéki települések templomaiban évszázadok óta szerényen és ismeretlenül rejtőzködő egyszerű, geometrikus mintázatú ablakok megőrzésének fontosságára szeretnénk felhívni a figyelmet, mivel ezek naponként tűnnek el látókörünk-ből. Néhány éve méhsejt alosztású ablakok pusztulásának voltunk a szemtanúi az egyik ismert székely erődtemplom felújítása kapcsán. Az építkezés végén a lomtalanításnál a templom ablaknyílásaiból korábban sérülés miatt kiemelt és addig raktározott eredeti ablaktáblák – valószínűleg munkások által, figyelmetlenség folytán – a bontási törmelékbe kerültek. Belőlük mára feltehetően már csak az a tanúdarab – fémsín és üvegelemek – maradt meg, amit az egyik kilógó ablakszárnyból a szerző leválasztott (6. kép).

Ezekben az esetekben is van megoldás. A korabeli fényképek, az analóg példák és az ablakmaradványok is segíthetnek a helyreállításban. A templomtér még ilyen esetben is visszakaphatja eredeti megjelenését az üveglablakok rekonstrukciójával. Az ablakok visszaállítására jelenleg megvan az egyházi vezetés és a közösség akarata a felújítás következő fázisában. Mint ahogy a bevezetőben kitértünk rá, napjainkban a tanúdarabok nanotechnológiai vizsgálatával meg lehet állapítani az üveg és a fém pontos összetevőit, amiből a készítés idejére és helyére lehet következtetni az analógiák összevetésével. Ez a templom építéstörténetéhez fontos adatokat szolgáltat. A színtelen üvegből készült – feltehetően több száz éves

6. kép. A templom egyik ablakának tanúdarabja az építési törmelék-ből.

7. kép. Az eredeti méhsejt mintázatú ablakok helyett ma silány ornament üveglapok vannak.

ablaktáblák az 1419-es dátumhoz köthető pompás Szent László freskósorozat környezetében maradtak fenn, egészen a közelmúltig. A templom kőkeretes gótikus ablaknyílásaiban most oda nem illő, osztatlan felületű színtelen és élénksárga ornament üveglapok vannak (7. kép).

A műemléki helyreállításban résztvevő szakembereknek nagy a felelőssége. Feltételezhető, hogy a középkori templomokban a falképek mellett régi ablakmezőknek is lenniük kellett. Ha az üvegtáblákat az idők folyamán el is távolították a nyílásokból, azokat nem dobták ki, hiszen előállításuk minden időben a gyülekezetnek tetemes összegbe került. Így nem lehet meglepő, ha a régi fakeretes ablakok a templom egyik félreeső zugában még fellelhetők. Az erősen roncsolt ablakmezőket is meg kell őrizni! Ezek a későbbi hiteles műemléki helyreállítás alapjául szolgálnak, mert a műemlék épületeknek éppúgy részét képezik az egyszerű, díszítés nélküli ablakok, mint a díszes falképek.

A puritán ablakok kapcsolódása a liturgiához

A geometrikus mintázatú ablakok a reformvallások idején terjedtek el nagy számban – a fehérre meszelt falú templomokban puritánságra neveltek. A beáradó napfény manipulálatlanul, természetesen világította meg a belső tereket, ami összhangban volt az új hit lényegével. Nem zavarta a vallásos elmélyülést az istentisztelet alatt, mert a liturgia lényege a hit személyes megélése volt. Az új vallási irányzatok elvetették a régi szertartásrendhez szorosan kötődő bibliai témájú narratív üvegfestményeket, freskókat és az ezekhez kapcsolódó – az Árpád házi királyi szentek jeles cselekedeteit megőrkítő

8-9. kép. Fakeretes ablak a székydályai templomhajóban, és a karzaton tárolt négy ólomzással készült fakeretes ablak.

ábrázolásokat. Évszázadokon keresztül egyszerű, díszítetlen falak alkották a templomok belső liturgikus tereit.

A tudatlanságból eredő ablakcserék káros hatásai

Egy másik középkori építésű erdélyi templomban – ugyancsak középkori falképek – a Szent László legenda, Antiochiai Szent Margit legendája és az Utolsó ítélet szép freskóinak környezetében – lecserélték a régi, színtelen üvegből készített ablakokat. Az érzékeny színvilágú ábrázolások az északi oldalon furcsa megvilágításba kerültek, miután a déli oldalfal középkori kőkeretes nyílásából kiemelt többszáz éves méhsejt alosztású ablaktáblákat rombuszmintás, színes, tarka-barka újakkal váltották fel – a legolcsóbb mai kadrálüvegekből összeállítva – sárga, rózsaszín, zöld és lila színekben. Ez a disszonancia a szakszerűen feltárt és szépen restaurált eredeti freskók megjelenését is lerontja. Nem lehet színeiket eredeti szín-harmóniáikban szemlélni a zavaró fényhatások miatt. Az új ablakokat egy Németországba áttelepült család jó-hiszeműen adományozta a rendszerváltás utáni években a templomnak. A jó állapotban lévő, nagyméretű, igényesen kivitelezett régi ablaktáblákat a kórus alatt a legutolsó padsorban, egymásnak támasztva helyezték el, ahol jelenleg is porosodnak, de néhány év alatt a szakszerűtlen tárolás következtében tönkremehetnek. Ezeket a tévedéseket a felkészült építészek és üvegrestaurátorok az egyházi vezetőkkel együttműködve csekély pénzügyi ráfordítással helyrehozhatják – a régi ablaktáblákat restaurálva visszaépíthetik eredeti helyükre – a kor követelményeinek megfelelő védőüvegezéssel ellátva. Így visszakapja a középkori templom az eredeti megjelenését és egyházművészeti hitelességét.

Eredeti ólomozott üveglablakok az orgona karzaton

A székydályai református templom első építési periódusa a 13. század fordulójára tehető. A templom 1882-es

felújításakor Huszka József tárta fel a 16. századi falképeket. A szentélyben az északi fal freskótöredékei a Szent Margit legendát, a Királyok imádását és az Utolsó ítéletet, a déli falszakaszon Szent György alakját ábrázolhatták a korabeli templomfestők. A jó állapotban fennmaradt élénkzöld alaptónusú 16. századi későgótikus indadíszes freskók nyolc címert fognak közre a gótikus szentélyboltozaton. A templomtér fontos elemeit képezik a különböző méretű és formájú üveglablakok. Nemcsak a világosságot engedik be az épületbe, de a részletgazdag, dekoratív falképek szemléléséhez és megértéséhez, az esztétikai élmény befogadásához is nélkülözhetetlenek. A szentélyben és a hajóban négyféle ablaktípus maradt fenn, feltehetően más-más építési periódusból. A karzat közelében található egy fakeretezésű ablak, mely hat osztatlan üvegfelületből áll (8. kép). Ez utánzata a korábban beépített nyílászáróknak. Csak formájában és méretében hasonlít a karzaton jelenleg tárolt négy egyforma méretű és alakú, ívesen záródó – feltehetően több száz éves – minden részletében kézműves eljárással és anyagokkal megvalósított fakeretezésű ablakokhoz. Ezek az ablakszárnyak hűen tükrözik a környék mesterembereinek felkészültségét és korabeli tudását – a rusztikusan megmunkált keményfa keretek felületükön őrzik a szerszámok nyomait, a pontos csapolásokat, az ólomsínek precíz forrasztását, a pontosan méretre lesabott üvegelemeket, stb. Az ablakszárnyak saját műfajukban hiteles technikatörténeti dokumentumok. Mind megjelenésükben, mind elkészítésükben saját

10. kép. A keret facsapolása.

11. kép. A szélvasakat az ólomsínek elé helyezve a kerethez szegelték.

tosak (9. kép). Az ablakszárnyak jellegzetessége az íves végződés derékszögű elfordítása – a függőleges szárak a keret vastagsági méretével megnövelten folytatódnak tovább. A keret fa részeit facsapokkal rögzítették egymáshoz (10. kép). Az ablakmezőket a keret két vízszintes osztása három részre tagolja. Az alosztásokat azonos méretű üvegnégyzetekből állították össze. Egy nagyméretű ablaktábla 34 üvegelemből áll. Az igen vékony, kb. 2 mm falvastagságú üveglemezeket alacsony gerincmagasságú, de széles ólomsínekkel fogták keretbe, melyek a tartóságot szolgálták. Ezekre függőleges irányban egy szálból kovácsolt szélvasakat fogattak (11. kép). Elláptott átlukasztott végeiket a fakeret alsó-felső részéhez és a vízszintes osztásokhoz is kovácsolással készített szögekkel

erősítették. Így biztosították a mezők statikai életképességét, a vetemedések elkerülését. Az ablakkeretekkel feltehetően azonos korú huzalos és buborékos üvegelemek meglepően jó állapotban vannak – a mérhetetlen szennyeződést leszámítva – csak néhány hiány vagy törés fordul elő. A kovácsoltvas tartozékok alig korrodáltak, a vastag, keményfából készült keretek nem vetemedtek (12. kép).

Érdeemes lenne megfontolni, hogyan lehetne ezeket az ablakszárnyakat az eredeti fém alkatrészek megtartásával hitelesen restaurálva, védőüveggel szendvicspanel-szerűen összeépítve visszahelyezni az eredeti ablaknyílásokba. Ez igazi áttörés lehetne – erősítve a székelydályai templom iparművészeti, technikátörténeti értékeit. Vizsgálatokkal, összehasonlító elemzésekkel, életkoruk meghatározása pontos adatokkal szolgálhat a templom műemléki, művészettörténeti, technikátörténeti kutatásában. Az egyszerű ablakok beszédes tanúi a templom építéstörténetének, megtartásuk követendő jó példa lehetne más vidékek történeti üveglablakainak visszahelyezésére és megmentésére.

Amikor indokolt a régi ablakok cseréje

Nem minden esetben lehet és kell a régi üvegezett ablakokat a helyükön megtartani. Az épületek fennmaradása szempontjából nélkülözhetetlen a jó műszaki állapot kialakítása, a belső terekben megfelelő klimatizáció elérése. Csak így lehet megőrizni a falképeket, faberendezéseket, textíliákat. Ennek egyik feltétele a belső klimatikus viszonyok rendezése, amely szorosan összefügg az épületüvegezéssel. Marosszék figyelemre méltó, jelentős műemlék épülete a nyárádszentlászlói unitárius templom, mely egy 12. századi román kori templom falaira épült.⁶ Mai formáját több építési periódus után kapta a 15. század végén – szentélyének falképeit is ebben az időben készíthették, melyeket Nemes Ödön és Kelemen Lajos falkutatásai alkalmával találtak meg 1896-ban. A közelmúltban örtént részleges feltárás után 2007-2008-ban a freskó-szekkó technikájú falképeket konzerválták. Az épülethez régi fakeretes ablakok is tartoztak. Az északi oldal három egyforma méretű,

12. kép. Egy ablak felső harmada.

13. kép. A többféle fából készült keretek különböző módon károsodtak.

íves záródású ablaka a 20. században készülhetett, meglehetősen rossz technikai megoldásokkal – nagyobb üvegfelületekkel. Ebben az időben már rendelkezésre álltak a kereskedelemben kapható feszültségmentes, megfelelő falvastagságú táblák. A régiséghatást úgy kívánták elérni, hogy a fakeretes ablakok nagyobb üvegfelülete elé további osztásokat tettek ólomhálóból, egyes ablakoknál falécekből – valószínűleg a megelőző nyílászárók kisebb felület alosztásait kívánták ezzel utánozni. A keretek és szorítólécek többféle anyagból, kemény- és puhafából készültek, amelyek az idők folyamán eltérően öregedtek, deformálódtak (13. kép). A vízszintes és függőleges elemeket már fémcszegekkel rögzítették egymáshoz.

Az új ablakszárnyakat a régi ablakkeretek jellegzeteségeit megtartva alakították ki statikailag és műszakilag megfelelő minőségben. Az előzőket a templom egyik belső helyiségében raktározta el. Ebben az esetben indokolt volt az ablakcsere, mivel a régi szárnyak már használhatatlannak bizonyultak és nem képviseltek történeti és esztétikai értéket.

Követendő példa – megőrzött ablakokkal és középkori freskókkal

Homoródkarácsonyfalva 13. század második felében épült – ma unitárius templomának északi falát a 14. század első felétől kezdődően több ciklusban, jól felkészült falképfestők freskókkal díszítették. A legkorábbiak a 14. század első felében a Jézus születése, Szent Ilona, Három királyok hódolata alsó képsorok. Felettük a 14-15. század fordulójában a falkorona indításánál a Szent László legenda kerlési csatájának (Cserhalmi ütközet 1068) eseménysorát jelenítették meg folyamatos képsoron – csaknem 12 m hosszú, 2 m széles freskószalagon. A középkori freskókat egészen a közelmúltig vastag vakolatréteg takarta, feltárásuk és restaurálásuk mára részben megtörtént. Ezeknek a tüzes színű, gazdag színárnyalatú, sodró lendületű falképeknek az átütő erejét némiképp megtörte az 1853-ban a falazatba vágott nagyméretű ablak, mely a jelenetek egy részét elemészttette, de az eredeti ikonográfiai program – a legenda érthetősége – ennek ellenére ma is

⁶ Bakó 2007.

14. kép. Az északi falba vágott hatalmas ablak.

15. kép. A déli oldal egyik karzatablaka.

maradéktalanul érvényesül.⁷

A templomban példaértékű módon máig megőrizték az eredeti, 1794-ben készült tölgyfakeretbe foglalt egyszerű, díszetlen, méhsejt mintázatú ablakszárnyakat. A vakolat fogságából kiszabadított freskóciklus az eredeti ablakokkal együtt a hiteles megőrzés jó példáját mutatja – az eredetiség megtartásának lehetséges módját. Az általános pénzhiány a szocializmus évtizedeiben lehetetlenné tette a műemléki helyreállításokat. A legtöbb templomban a régi – általában több száz éves ablaktáblák változatlan keretezéssel és üvegezéssel maradtak fenn egészen a közelmúltig. Az ablakszárnyak előtt nem volt védőüveg, ami meglehetősen nagy hőveszteséget okozott a téli hónapokban. A rendszerváltás után, amikor végre megindulhatott a templomok helyreállítása – nem gondolták végig – szinte az elsők között cserélték le a régi, szimpla üvegezésű huzatos, de eredeti ablakokat, jobban záródó újakra ahelyett, hogy restaurálva, védőüveggel ellátva visszahelyezték volna helyükre a meglévőket. Ehhez bizonyára hozzájárult az a helytelen vélekedés is, hogy a minta nélküli, szintelen üvegből készült ablakok nem képviselnek értéket – dokumentálás nélkül eltávolíthatók. A lelkészek és építészek közül sokan csak napjainkban kezdik megérteni az eredeti ablaktáblák jelentőségét, melyek díszetlenségük ellenére magukon viselik készítési koruk minden jellegzetességét. A hőszigetelés a régi, restaurálható ablakoknál is megoldható.

A homoródkarácsonyfalvi templomban változatlan formában maradtak fenn a régi ablakok. A déli oldalfalon és a szentélyben található a korábbiak, valamivel később, 1853-ban készült az északi falba vágott hatalmas ablak.⁸ Itt eredetileg nem volt nyílás. A korabeli mesterek nem sejtették, hogy a vastag fehér vakolatréteg alatt félezer

⁷ Lángi – Mihály 2008. pp. 2-13.

⁸ Lángi – Mihály 2008. p. 2.

16. kép.

A falzatba rögzített fémkampók tartják a kereteket.

17. kép.

A kerethez szegelt merevítő szélvas.

éves falképek rejtőznek. Az ablak rusztikus fakeretébe egyforma méretű szintelen üvegből kivágott négyzetes elemeket alkalmaztak. A déli és az északi ablakok keretezése egyaránt tölgyfából készült – melyeket fémkampók és fastiftek rögzítenek a falzatba. Az egykori mesterek jó anyagból jó munkát végeztek, a fa tartószerkezetek azóta sem vetemedtek meg.

Az északi oldal egy panelből álló, enyhén íves záródású nagy ablakát három azonos egységre tagolja két vízszintes átkötés, melyek ugyanolyan szélesek, mint maga a keret. A kisebb egységeket vízszintes és függőleges irányban további merevítések erősítik és tagolják. A legkisebb egységben 4 darab négyzetes üvegelem található – az egész ablakfelületen összesen 48 elem. Nincs hiány, de némely üvegelem átrepedt. A töréseket az üveg törésmutatójával megegyező láthatatlan ragasztóval szakszerűen meg lehet ragasztani – a kereskedelmi forgalomban többféle kapható. Az eredeti ablaküvegeket meg kell őrizni (14. kép)! A déli oldalon a templomhajó három ívesen záródó hosszú ablakból kapja a megvilágítást. Mind-egyik egy panelből áll – az erős tölgyfakereteket belülről helyezték a nyílásokba, de nem építettek be a falzatba, a kereteket körben több ponton erős fémkampók tartják (16. kép). Az egyes ablakkereteket vízszintes osztások négy mezőre tagolják – a három felső rész hatszögletű szintelen üveglapokból áll. Minden mezőt vízszintes irányban gömbvasak merevítenek a szélnyomás és a felületi deformáció megakadályozására.

Ezek ellapított végeit szögeléssel rögzítették a fakerethez, és az üveg felületén az ólomsínéhez vékony ólomszalagokkal fogatták fel (17. kép). Az üvegmezőket a keretbe a külső oldalról építették be, de a keretet a vakolat részben, vagy egészében elfedi. Az ablakok külső oldali merevítésére középen egy függőlegesen felfogatott gömbvas szolgál (18. kép).

A régi üvegek között vannak már homályosabb elemek, amit az üveg alapanyag avulása idéz elő. Ez az elválkozás természetes, mutatja az ablakok életkorát. A felü-

18. kép. Külső és belső oldali merevítések.

leti szennyeződésekét viszont időről időre mechanikus tisztítással és vegyszeres kezeléssel el kell távolítani az üvegek mindkét oldaláról az ablaktáblák szétszedése nélkül. A matt felületek száma idővel megszorodik, de ez hozzátartozik a műtárgy öregedéséhez. Ilyen jellegzeteségek a középkori üveglablakokon is fellelhetők. Európa számos országában, Franciaországban, Németországban ezeket az ablakelemeket megtartják – mi is követhetjük a jó példákat. A templom déli oldalán alsó, téglalap formájú kisebb felületét négy derékszögű háromszögre osztották. Itt a háromszögletű üvegdarabokat belülről építették be, szorítóléccel és fémszegekkel rögzítették a fakerethez. A nagy ablakoknál csak egészen kis üveghiányok vannak. Keresztben áttört elemekből ablakmezőnként több is előfordul, de ezeket láthatatlan ragasztással mind meg lehet tartani. Egyedül a szentély déli oldalán egy kisebb ablaknál vannak részleges üveghiányok. Az összes ablakot észrevehetően rendszeresen javították, a hiányokat pótolták. Így az állagromlás mértéke lelassult és nem számottevő.

Szászvárfalva – lappangó értékek, elfelejtett középkori ablakok

Vannak kivételes esetek, amikor a reformvallások elterjedése előtti időkből maradtak fenn díszes ablakmaradványok. Szászvárfalva evangélikus templomának szentélyében a kőből készült faragott pasztofóriumon az 1491-es évszám olvasható. Ez a dátum valószínűleg egybeesik a hasonló anyagból faragott mérműves szentélyablakok kőkereteinek és a bennük fennmaradt ólmozott üvegek készítésének idejével. A templomban minden ablaknyílásban – ha töredékesen is – maradtak régi, geometrikus mintázatú részek – négyzetes és kör alakú elemekből összeépítve. A három mérműves szentélyablakban színes, a többiben jó minőségű vékony, szintelen üveglemezekből, keskeny ólomsínek alkalmazásával készítették az üveglemezeket. A félköríves záródású szentélyablakainak gótikus kőkereteiben csak a felső mérműves ablakrészek díszüvegezése maradt fenn – az északi oldalon szinte a teljes üvegfelület. Mindháromban sok a Butzenscheibe (tányérüveg) elem.⁹ A legtöbb üveg színezetlen, melyek mellett foltszerűen, meglepő intenzitású sárga, vörös, narancs, lila és zöld színeket is használtak. Az alsó részek valószínűleg elpusztultak, ezeket elfalazták. A külső oldalon a középső osztóborda és az ablakpárkány jelöli az

egykori méreteket.¹⁰ A mérműves ablakmaradványoknál bizonyos hasonlóságokat találunk Közép- és Nyugat-Európában a késő románkori, korai gótikus ablakok motívumkincsével a régészeti leletek alapján (19. kép).

A régiség mellett szólnak a színezett üvegek véletlenszerű átmenetei – például egy középső elem mangánal olvasztott lila árnyalatánál, valamint a sárga elemeknél a huzalosság és egyenetlenség. Ezek a technikai tökéletlenségek a színes üveglablakok festőiségét adták a történelmi időkben. Az üveglasztás egyszerűségére utalnak a légbuborékok és az egyenetlen felületi kidolgozás. Felületi festést, kontúrozást vagy árnyalást nem alkalmaztak. A kezdetleges üveglasztás és a gyakorlatlan kidolgozás erdei üvegcsűrben készített üvegekre utal, amely a közelben is működhetett.¹¹ Az üveglasztáshoz jó minőségű homokot használtak, a szintelen üvegek tiszták, kristályszerűen csillogók – egyetlen üvegdarabon sem tapasztalható az elüvegtelenedés károsító folyamatai. A templom ablakai sok évszázadot átvészelték. A templomhajó északi falának több periódusból álló hatalmas felületű középkori freskóciklusa, a templom méretei, a festés igényessége egykori tehető egyházi közösséget feltételez. A falképek feltárásával és restaurálásával egyidőben az ablakok helyreállítása is megtörtént. A szászvárfalvi templom freskóciklusai és hasonló korú ablakainak felbukkanása mutatja milyen hatalmas, lappangó értékek vannak a térségben és egész Erdélyben. A történelem viharai, a szegénység és az információhiány elfedte a múlt kincseit.

19. kép. Geometrikus elemek kombinációja, restaurálás előtti állapot.

A történelmi ablakok túlélésének körülményei

A rendszerváltás, később az Unió csatlakozás utáni gyökeres átalakulás a vidéki településeket elnéptelenítette. A magukra hagyott – gyülekezet és lelkész nélkül maradt templomok rohamosan pusztulni kezdtek. Ilyenkor legelőször az ablakok esnek ki – vagy ami rendszerint történni szokott – az ablakokat bedobálják, vagy kiverik. Az elhasznált, leszakadt régi csatornák nem vezetnek el a csapadékvizet, a lyukas tetőkből a nedvesség folyamatosan szivároghat az átrepedt falazatokba. Ennek okán azóta nem egy

⁹ Szabó 1998.

¹⁰ A 2014-15-ös helyreállításnál ezeket feltárták és rekonstruálták a hiányzó ablakrészeket.

¹¹ Mészáros 2005.

20. kép.
Középlelem mangánnal
színezve, restaurálás előtti
állapot.

épület már össze is dőlt. Ahol folyamatos maradt a templomok használata és fennmaradt a vallási közösség, az uniós és egyéb pénzforrások felhasználásával megkezdődtek a műemléki helyreállítások. Ezek régészeti kutatásokkal és restaurálási feltárásokkal párosulva értékes leleteket hoznak a felszínre – az átvakolt, átfestett falfelületek alól falképek kerülnek elő, egykor befalazott ablaknyílások és faragott kőtagozatok válnak ismét láthatóvá. Restaurálásuk, konzerválásuk általában széleskörű szakmai érdeklődéssel és nagy körültekintéssel valósul meg. Gyakran azonban nem ez történik az általában a szem előtt lévő régi, vetemedett, üveghiányos, szakadozott ólomhálós, díszítés nélküli, puritán, geometrikus alosztású, tányérüveg, méhsejt, rombusz vagy négyzetháló-mintás ablakokkal, melyeken befúj szél és beesik az eső. Pedig ezek a szerény megjelenésükkel gyakran évszázadokat is átvészeltek. Az egyes üvegdarabokat összetartó fémsínek nagyon tartósnak bizonyulnak a jól megválasztott anyagösszetételnek és a gondos kivitelezésnek köszönhetően. Ezek a mára már műtárgyakkal minősülő épülettartozékok fontos információkkal rendelkeznek készítési korukról, műhelyeikről és mestereikről. A rendszerváltás óta az emléktárgy komoly veszélybe került. A raktározott, sérült darabok kihullanak a köztudatból és szemétként kerülhetnek az időszakos lomtalánításokkor. Ezzel örökre elveszíthetjük tárgykultúránk e hiteles tanúit.

A díszítés nélküli történeti ablakok kutatásának jelentősége

A régi, díszítés nélküli, egyszerű hálómintás ablakokkal, keletkezésük körülményeivel, az épületekkel való kapcsolatukkal, beépítési módozataikkal jellemző károsodásaikkal, restaurálásuk módjával, megmentésük fontosságával a hazai szakirodalom mindeddig érdemben nem foglalkozott. A 19. és 20. századi ablakok üveg alapanyaga, az ólomsínek összetétele teljesen eltér a két-, háromszáz-, olykor négyszáz évnél is idősebb ablakokétól. Az ólmozással foglalkozó vállalkozók, akiket rendszerint felkeresnek a műemlékvédelmi szakemberek – általában szakiparosok. Nem ismerik a restaurálás nemzetközileg elfogadott etikai szabályait¹², ezért nem értik az ablakok történeti jelentőségét, és nincsenek tisztában a hiteles megőrzés fogalmával, amely az eredeti anyagok (üveg és

fém) és az eredeti készítés technika megőrzésében és az egykori beépítési módban ölt testet. A hiteles megőrzés, konzerválás és restaurálás nagy tapasztalatot, elméleti és gyakorlati tudást igényel – nemzetközi mércével is értékelhetően a restaurálást minden mozzanatát visszakereshetően dokumentálja. Fárasztó, hosszadalmas és nem látványos munka ez. A szakipari módszerek még a festett ablakrészeket sem őrzik meg, a lepergett, vagy sérült eredeti festéseket nem rögzítik, helyette újat festenek, az eredetit kidobják. A törött üvegeket nem ragasztják, újjal pótolják. A régi ólomsíneket lefejtik az eredeti üvegdarabok körül, az egész mezőt újra ólmozzák. Így egy látványos új ablak születik, melynek kevés köze van az eredetihez – sem esztétikai sem történeti értéke nem hiteles. Sok esetben a megbízó örül, lám az ócska régi ablak helyett újat kapott, a piszkos elfeketedett ólomsínek helyett fémesen csillogót, új üvegekkel feldúsítottat kapott vissza. Eszébe sem jut, hogy egy ilyen beavatkozással a műtárgyak régiségértéke brutálisan lecsökken a szakszerű restaurálással ellentétben, amikor a műtárgy valós kora megmarad, nem akar fiatalabbnak tűnni keletkezésének idejénél. Ekkor nem csak az eszmei érték nő meg, de felértékelődik kézzelfogható, fizikai valósága is. Vajon a középkori katedrálisok ősi ablakait ma hogyan csodálhatnánk, mennyi eredeti rész maradt volna meg, ha ezeket az anyagokat minden felújításnál újjal pótolták volna? Ernst Bacher az üvegre Restaurálás nemzetközileg elismert szaktekintélye részletesen leírja az üvegelemek megőrzésének módszerét. Az ólomsínek megtartásáról így nyilatkozik: "Az eredeti ólomsínek minden esetben megőrzendők. Az ólomsínek sérüléseit ki kell egészíteni, ki kell javítani. A törött forrasztási csomópontokat át kell forrasztani."¹³ Szó sincs arról, hogy ki kellene cserélni azokat. Ugyanígy kiáll az eredeti beépítési módok mellett is. Az üvegre Restaurálással foglalkozó nemzetközi kollokviumok – melyeknek korábban szervezője és irányítója volt – tematikusan tárgyalják az aktuális problémákat. Ezekről a rendszeresen megjelenő kiadványok időről-időre beszámolnak. Így minden szakember tájékoztatást kaphat a nemzetközileg jónak tartott beavatkozási módokról, az új anyagokról és eszközökről, azok ajánlott mértékéről és lehetőségeiről.¹⁴

A szakképzettség megkövetelése a régi ablakok helyreállításában, védelmében

A középkori freskók, falképek restaurálását, szakszerű és hiteles helyreállítását nem szobafestő kisiparosokra, hanem szakképzett falkép restaurátorokra bizzuk a templomokban. A történeti üveglablakok helyreállításánál nem mindig ilyen egyértelmű ez a követelmény. Az utolsó órában vagyunk, mivel a helyreállításoknál az épületek fűtését, korszerű klimatizálását előírászerűen el kell végezni. A hőszigetelésnek fontos része az ablaknyílások és ajtók szigetelése. Minden esetben egyedi megoldásokat kíván

¹² Velencei karta.

¹³ Bacher 1985, Bacher 1993.

¹⁴ Corpus Vitrearum: <http://www.corpusvitrearum.org/>

a sok száz éves történeti üvegablakok megtartása az előírt szabványoknak való megfeleltetéssel. Hozzáértő műszaki szakemberekre van szükség, akik meghatározzák milyen hőtechnikai és vagyonsvédelmi előírásoknak kell megfelelniük a nyílászáróknak. Sürgető feladatunk elérni, hogy a restaurátorok véleményét kikérve, velük együttműködve készüljenek el a hőszigetelő üvegek a már szakszerűen restaurált ablakpanelek sajátosságait – méreteit, formáját, alosztásait figyelembe véve. Számos jó megoldás létezik. Lehet szendvicspanelként kezelni a régi mezőket a hőszigetelő üveggel egybeépítve. Külön keretben is el lehet helyezni a külső védőüvegezést, ha ez műszakilag megoldható. Felkészült restaurátorokra van szükség, hogy az eredeti készítéstechnikák, (ólmozás, rögzítés, beépítés, stb.) megtartásával a műtárgyak történeti értékének megőrzésével, azok esztétikai értékének helyreállításával, a hitelesség szem előtt tartásával hosszú távra szóljon a helyreállítás.

A követésre méltó jó külföldi példák és a sikeres hazai kezdeményezések

Az egyszerű, díszítés nélküli ólmozással készült ablakok védelmére számos helyen találunk jó példákat. Európa pompás, üvegfestményekben leggazdagabb országában Franciaországban, részletes felmérési dokumentációkban, fotókon, műszaki rajzokon, metszeteken rögzítették már az 1960-as években a legegyszerűbb, 12-19. század között készült geometrikus alosztású ablakok adatait.¹⁵ Megőrzésükre azóta is nagy gondot fordítanak.¹⁶ Nekünk saját szűkebb és tágabb környezetünkben kötelességünk kulturális örökségünk értékeit megőrizni az utókornak. Oktatóink felelőssége a különféle képzési rendszerekben – a szakközépiskolákban, a műszaki főiskolákban és egyetemeken megszervezni a nyári szakmai gyakorlatok alkalmával a francia példát követve a kevésbé ismert vidéki templomokban és más épületekben máig fennmaradt egyszerű ablakok felmérését és dokumentálását – felkutatva a karzatokat, az épület padlását, raktárait, ahol az ablaknyílásokból kiemelt, sorsára hagyott ablakpanelek még rejtőzhetnek.

Számos jó példát ismerünk. A taljándörögdi Inkler-ház – barokk kúria és udvarház - megmentése és műemléki helyreállítása civil összefogással, a Tiszántúli Református Egyházkerület támogatásával, diákok szakmai gyakorlatának keretében kezdődött el. A műemlékes szakemberek nemcsak a barokk boltozatok helyreállítását tartották fontosnak, de az egyszerű, korabeli táblaüvegből elkészített, osztott fakeretű ablaküvegezés helyreállítását is. Ugyancsak anyaországi jó példa, még a Porta Speciosa civil szervezet tevékenysége, építész szakemberek önzetlen segítségével évről-évre pályázatot hirdetnek építészeti szakközépiskolásoknak egy-egy témakört érintve épített örökségünk értékeinek felkutatására és felméré-

21. kép. Felvidéki gótikus templom mérműves ablaka régi, méhsejt mintázatú üveggel.

sére. Az eredményeket diákkonferenciákon megbeszéljük, kiadványok formájában közreadjuk. Aktuális és hasznos téma lehet az erdélyi építész hallgatóknak és a politechnikumok diákjainak a szakmai gyakorlatokon Erdélyben, a Partiumban és a szórványban fennmaradt települések templomainak felmérésénél a berendezési tárgyak mellett az egyszerű mintázatú ablakok dokumentálása is. Ez az első lépcsőfok ismeretlenül kallódó értékeink megismerésére és későbbi megmentésére.

Összegzés – sürgető feladatok

Az egyre gyorsabban pusztuló üvegablakok védelmében sürgősen lépünk kell – ennek hiányában veszteségeink folyamatosan nőnek. Az anyaországban már nincsenek meg a több száz éves egyszerű mintázatú ablakaink. Figyelmünket a még megmaradt, határon túli emlékszármazékokra kellene összpontosítani. A Felvidéken vannak jó tapasztalatok (21. kép). A kolozsvári Szent Mihály templomban azonban csak kis helyen őrizték meg az eredeti kézzel gyártott tányérüvegekből készített méhsejt mintázatú ablakrészeket (22. kép). Nagy felületen silány, préselt üvegelemekből rekonstruált ablakok láthatók. A helyzet katasztrófálisnak mondható, amíg a régi ablakok az építési törmelékekbe kerülnek és helyettük közönséges üvegeket építenek be, vagy ha a több száz éves színtelen üvegek helyett vásári színvilágú ablakokat tesznek az érzékeny tónusú középkori freskók mellé. Ma még nem lehet felelősöket találni ezekre a mulasztásokra. Ez akkor szűnhet meg, ha egyértelműen kijelentjük, mi tartozik a nemzeti örökség kategóriájába és mi a szemétként. Néhány év, évtized múlva már nem lesz mit menteni és nem lehet kin számonkérni a mulasztást – a szemétkéntelől visszahozni a sok törekeny értéket. Templomról-templomra járva „pincétől a padlásig” akár helyi civil összefogással számos kallódó elfelejtett műtárgyra lehetne rábukkanni és restaurálva, konzerválva megmenteni az utókornak.

¹⁵ Panneaux de vitres-vitraux 1996.

¹⁶ Mester 2015.

22. kép.
Az eredeti üvegek helyett, kommersz préselt elemeket építettek be.

Közösen kell megoldást találnunk, kulturális örökségünk minél teljesebb megőrzésére. A liturgikus terek, templomok értékeinek megmentése felekezeti hovatartozás nélküli kötelességünk. Ehhez elengedhetetlen a teológus hallgatóknak, a leendő lelkészeknek a műemlékvédelmet és műtárgyvédelmet a mai gyakorlatnál magasabb óraszámban és differenciáltabban oktatni. Célszerű lenne beiktatni a tananyagba az iparművészeti tárgyak ismeretét, a fa berendezések, bútorok, fémedények, textíliák vallástörténeti jelentőségét, különös tekintettel az üveglakok értékének tudatosítását. Tanítani kellene a szakszerű védelem és a megőrzés fontosságát, mint ahogy egykor Ipolyi Arnold nagyváradi püspök is tette.¹⁷ A művészettörténeti oktatás terén a mai általános ismeretek mellett fontosnak tartjuk a gyakorlati és elméleti ismeretek szélesebb körű elsajátítását. Így nem fordulhatna elő, hogy a lelkészek pusztulásra ítélnének díszítetlen régi ablakokat pusztán egyszerűségük és régiségük miatt. Ugyanígy fontosnak tartjuk az üvegre Restaurátorok szakvéleményének kikérését az egyes épületek helyreállításának tervezési fázisában. Véleményük figyelembevételével lenne célszerű megtervezni és kivitelezni a munkákat. Csak így lehetne elérni, hogy a lelkészek a rájuk bízott anyagi értékeket felelősségteljesen és számonkérhetően tudják kezelni. Az előrelépéshez, a változtatáshoz minden érintett szakember összefogására szükség van. A sikeres munkához elengedhetetlen az építészek, művészettörténészek, restaurátorok, az épületeket felügyelő szakemberek és az egyházi vezetők, a szolgálatot teljesítő lelkészek és egyházi személyek átfogó oktatása, tanítása és folyamatos, egyetemi szintű továbbképzése.

IRODALOM

- BAKÓ Mária (2007): Közép-Nyárádmente középkori templomai, Kolozsvár.
H. GYÜRKY KATALIN (1998): Az ablakok üvegezéséről és az ablaküvegfestményekről a középkori

Magyarországon, Budapest Régiségei, XXXII. BTM Budapest.

- BACHER, Ernst (1985): Glasmalerei-Restaurierung – Forschung, Methodik, Praxis. In: Glaskonservierung, Historische Glasfenster und ihre Erhaltung, Internationales Kolloquium, München u. Nürnberg, 29./30. Oktober 1984. Arbeitshefte des Bayerischen Landesamtes für Denkmalpflege, 32. München, pp. 34–41.
BACHER, Ernst (1993): Stained glass, conservation of monumental stained and painted glass. International Scientific Committee, 10th General Assembly ICOSMOS, Central Cultural Fund Publication 123. Colombo, Sri Lanka.
KELEMEN Lajos (1977): Művészettörténeti tanulmányok I. Kriterion, Bukarest.
KELEMEN Lajos (1982): Művészettörténeti tanulmányok II. Kriterion, Bukarest.
LÁNGI József – MIHÁLY Ferenc (2008): A Homoródkarácsonyfalvi unitárius templom.
MESTER Edit (1997): Középkori üvegek. Visegrád régészeti monográfiái 2. Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma, Visegrád.
MESTER Éva (1994): A magyarországi építészeti üvegek műemlékvédelmi, restaurálási problémái. Budapest, (kézirat)
MESTER Éva (2012): Az Ipolyi gyűjtemény üvegfestményeinek restaurálása. In: ISIS, Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 12. Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, pp.78-90.
MESTER Éva (2015): Egyszerű geometrikus alosztású ablakok, védelmük és megőrzésük fontossága. In: ISIS, Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 15. Haáz Rezső Múzeum. Székelyudvarhely, pp. 55-61.
MÉSZÁROS Orsolya (2005): Visegrád XV. századi üvegműhelye. Magyar Múzeumok 2005/3. pp. 41-44.
PANNEAUX de vitres-vitraux. Mises en plomb, XIIIe-XIXe siècles. Centre de Recherches sur les Monuments Historiques, 1996.
SZABÓ Judit (1987): Restoration of a lead-lined glass window fragment recovered from a 14th c. Excavation. In: ICOM Committee for Conservation: 8th Triennial Meeting, Sydney, Australia, 6-11 September, 1987. Preprints, Getty Conservation Institute, pp. 1097-1109.
Velencei Karta (1964): http://www.icomos.hu/data/documents/velencei_charta_1964. (Letöltve: 2016. 08. 28.)

Mester Éva DLA

Okl. üvegművész

Ferenczy Noémi díjas restaurátor

műemlékvédelmi szakértő

Tel: +36-70-211-3297

E-mail: mester.eva.11@gmail.coms

¹⁷ Mester 2012.